
DUŠAN DŽAMONJA: *PORTRET SANJE* – NOVA AKVIZICIJA ZAGREBAČKE MODERNE GALERIJE

ĐURĐA PETRAVIĆ □ Moderna galerija, Zagreb

Brončana glava *Portret Sanje*, remek-djelo iz 1962. godine, do sada nepoznato i neizlagano, reprezentant je intimističke serije portretnih glava nastalih od 1950. do 1990. godine. Za Dušana Džamonju tema portreta nije bila samo "početna faza" u stvaralaštvu, već trajna inspiracija kojoj se vraćao tijekom svoga plodnog stvaralaštva. Oblikovanjem ranih i onih kasnijih portreta autor tu "tradicionalnu i klasičnu" temu predstavlja plastičkim jezikom lišenim deskriptivnih detalja, te u svakom daljnjem portretiranju domišljenim uklanjanjem detalja i redukcijom kiparskog jezika u konačnici kreira suvremenu apstraktnu formu. Umjetnina koju je Moderna galerija otkupila iz privatnog vlasništva 2009. godine ima svoje značenje kao pojedinačno djelo, djelo u kontekstu postojećih radova Dušana Džamonje u Zbirci kiparstva 19. i 20. stoljeća i cjelokupnoga Džamonjina stvaralaštva te kao čimbenik u iščitavanju prostora umjetničkog djelovanja značajnih protagonista suvremenoga hrvatskog poslijeratnog kiparstva.

Skulptura je uvrštena u stalni postav Moderne galerije 2010. godine, u stručno koncipiranu tematsku dionicu portretnih glava čiji su autori suvremeni hrvatski kipari druge polovice 20. stoljeća: Kosta Angeli Radovani, *Dobriša Cesarić* (1951.); Dušan Džamonja, *Studija za portret Miljenka Stančića* (1952.); Ksenija Kantoci, *Frano Šimunović* (1955.-1956.); Branko Ružić, *Otac* (1956.) i Ivan Kožarić, *Portret Dulčića* (1958.). Skulptura *Portret Sanje* Dušana Džamonje otvara poglavlje suvremenoga hrvatskog portretnog kiparstva od 1960-ih godina nadalje.

Tri skulpture otkupljene od autora 1954. i 1965. godine bile su prva njegova djela u Zbirci kiparstva 19. i 20. stoljeća Moderne galerije.¹ Na tri pomno odabrana djela bilo je moguće pratiti slijed mišljenja i razvoj Džamonjine plastike tijekom 1950-ih i 1960-ih godina, počevši od zatvorenih, monolitnih formi do vertikalnih struktura i prostorno-plastičkih formi ostvarenih novim tehnikama (zavarivanjem) i materijalima (drvo, željezo, čavli). Izložene u recentnom stalnom postavu Moderne galerije, u dionici suvremene hrvatske skulpture druge polovice 20. stoljeća, skulpture *Studija za portret Miljenka Stančića* iz 1952. godine (bronca, 31 x 16 x 24,5 cm, otkup 1954. g.), *Metalna skulptura 3* iz 1959. godine (drvo, željezo/čavli, 174,8 x 36 x 39

cm, otkup 1965. g.) i *Metalna skulptura 22* iz 1962. godine (željezo, zavarivano, 195 x 116 x 22 cm, otkup 1965. g.) potvrđuju kritički sud ugledne povjesničarke umjetnosti prof. dr. Vere Horvat Pintarić² koji se odnosi na Džamonjinu retrospektivnu izložbu u Modernoj galeriji u Zagrebu 1973. godine: "U malom broju izloženih skulptura vidjelo se kako je slijed jedne misli vrlo jasan i kako postoji duboko srodstvo između onoga što je nastalo prije dvadeset godina i onoga što nastaje danas. Bilo je moguće razabrati veliku bliskost između prvih sferoidnih portreta i današnjih sfera i sferoida..."

Temu portreta Dušan Džamonja pridaje veliku pozornost naglašavajući važnost figurativnog izraza u daljnjem razvoju svoga kiparskog razmišljanja. Ispitivanje ljudskog lica i pronalaženje novih mogućnosti obrade oblika kako bi uobličio i sumarno naznačio osoban izraz modela i njegova unutarnja svojstva, a u strukturi glave kao zatvorene, monolitne forme osvijestio njegovu fizičku i duhovnu realnost, Džamonjino su polazište u ranom razdoblju njegova stvaralaštva. I sam je isticao da je glava (portret) jedna od tema na kojoj se "zasnivalo moje početno umjetničko iskustvo iz kojeg su proizašli kružni i ovaloidni oblici". Skulptura *Portret Sanje* iz 1962. godine, koja svojim oblikovanjem odudara od prvih "sferoidnih portreta" iz ranih 1950-ih, referira se na postojeća Džamonjina djela u Zbirci, kao i na Džamonjin opus koji će se formirati 1960-ih i 1970-ih godina, te se ističe kao ishodišna točka u slijedu ulančanih formi: iz čvrste, zatvorene ovaloidne forme - glave djevojčice, suptilnoga psihološkog izraza, izrast će druga i drugačija forma, morfološki srodna prethodnoj. U tom smislu djela su međusobno povezana stalnim preispitivanjem i transformacijom jezika umjetnosti tako da je portretna glava Sanje srodna s čvrstim ovaloidnim apstraktnim skulpturama od željeza i modelima od bronce, nastalima tijekom 1960-ih i 1970-ih godina.

U slijedu preispitivanja plastičko-prostornog jezika nastaju, nadalje, nadovezujući se na prethodne, metalna oplošja aktivnoga unutrašnjeg prostora usuglašena s novim umjetničkim postupkom, materijalom kao kiparskom građom i tehnikom: izgaranje drvene jezgre u koju su prethodno bili zabijani i potom u zrnatu rupičastu površinu zavareni čavli. Zgledanjem u unutrašnjost skulpture kroz prozirno oplošje, unutrašnji se prostor

¹ Godine 1966. zbirka Džamonjinih radova dopunjena je crtežom *Dejin LZ - I* iz 1959. g., otkupljenim od autora (kombinirana tehnika, papir, 703 x 500 mm), koji je po strukturi, smeđem tonalitetu i prostorno-svjetlosnim svojstvima srodan s apstraktnim metalnim skulpturama prozirnih zrnatih oplošja iz 1960-ih godina.

² Tekst iz 1973. g. u katalogu izložbe *Dušan Džamonja - prijedlog donacije gradu Zagrebu*, Galerija suvremene umjetnosti, Muzejski prostor, Zagreb, 15. ožujka - 15. travnja 1982.

sl.1-2. Dušan Džamonja
(31. siječnja 1928.- 14. siječnja 2009.)
Portret Sanje, 1962.
bronca, 31,6 x 19 x 21 cm
sign. straga desno: DŽAMONJA 62
MG-7144
Snimio: Goran Vranić

doživljava kao iskričava točkasta svjetlost, čime naša percepcija skulpture, kao i sam prostor, dobivaju duhovnu dimenziju.

Već su se prva djela Dušana Džamonje iz ranih 1950-ih godina (među kojima su i skulpture koje tematski pripadaju krugu ideološki intonirane umjetnosti socrealizma) isticala pročišćenošću oblika lišenoga opisnih detalja i čistoćom suvremenoga plastičkog izraza. U literaturi se često navodi formalna bliskost s kiklaskim, etruskim i egipatskim kiparstvom te kiparova veza s tradicijom ("ideja izdvojene, u sebi zatvorene hijeratske i monumentalne skulpture..., to temeljno svojstvo Džamonjine plastike, ta privrženost

predmetnom, opipljivom i nepromjenljivom, u svijetu koji se odriče tih svojstava ili ih pokušava nadvladavati")³, u čemu se nalaze poveznice sa suvremenim izrazom u kiparstvu Constantina Brancusija i Henryja Moorea.

Prva vizualna asocijacija tijekom promatranja u sebi zatvorene glave Sanje, homogene kuglaste forme s poput kape/kalote oblikovanom masom kose, upravo su realistični hijeratski portreti u egipatskom kiparstvu (faraoni, princeze, dostojanstvenici) koji se odlikuju strogim oblikovanjem, frontalnošću, statičnošću i karakterističnim oblikovanjem pokrivala za glavu navučenih tik iznad obrva, ali i likovi pučana, čija su kosa ili pokrivala za glavu modelirana tako da pokrivaju

³ Horvat Pintarić, Vera. Predgovor u katalogu izložbe *Džamonja – prijedlog donacije gradu Zagrebu*, Galerija suvremene umjetnosti, Muzejski prostor, Zagreb, 15. ožujka - 15. travnja 1982.

veći dio čela. Džamonja, vjerujem, na primjeru portreta Sanje, razrađuje svoju plastičku ideju i jezik na vizualnom iskustvu egipatskih realističkih portreta i karakterističnih oblika uresa i češljanja. Gusta, unatrag začešljana Sanjina kosa nadvisuje joj čelo, pokrivajući njegov veći dio poput kape. Plastički je iskazana kao kompaktna zaobljena forma zatvorena u čvrstu konturu, volumen visoko estetizirane površine, strukturirane i dinamizirane istaknutim nitima kao vlasima, dubljim i plićim raznosmjernim urezima na širim i užim površinama kao pramenovima. Zgusnutim prostornim izrazom nazvat ćemo volumen kose oblikovan u odmjerenim odnosima visine, dužine i dubine, u vizurama *en face*,

profilu i zatiljak. Promatramo li kosu odvojeno od lica, kao zaseban oblik, u njemu, u krajnjem ishodu možemo nazreti kalote vibrantnih tekstura, sastavnice metalnih (željeznih) skulptura iz 1970-ih godina. Opcrtani ovaloidni oblik lica glatke je površine i profinjene modelacije fizionomijskih detalja. Kao pojedinačno i jedinstveno, kao univerzum Sanja, *Portret Sanje* djelo je koje odiše ljepotom, prisnošću nježnoga dječjeg lica i visokom estetikom u formalnom oblikovanju. Sanjino lice Džamonja je modelirao jednako nježnim doticajem prstiju koji su u materijalu ostavili tragove profinjene tonske modelacije, istančane, meke, gotovo nevidljive prijelaze s obrva na kapke, očne jabučice i ovale oko

očiju, na sljepoočice, na donju usnicu i bradu.

Sanjin otac, građevinar po struci, upoznavši mladog kipara 1960. godine, ustupa mu na korištenje prazan prostor u dvorištu građevnog poduzeća Tempo, u blizini zagrebačkog Kina Jadran u Ilici 44, koji postaje Džamonjinim atelijerom. Kako bi mu zahvalio, Džamonja u tom ateliju portretira Sanju, modelira portret "male egipatske princeze" u gipsu, koji će kasnije biti odliven u bronci. Originalni gipsani portret Sanje nalazi se u fundusu kipareva sina Fedora Džamonje i reprezentant je serije od 53 neizlagana gipsana portreta nastala od 1950. do 1990. godine. Taj segment kontinuiranoga Džamonjina rada na temi *portreti i ljudi* nastojat ćemo prezentirati izložbom u Modernoj galeriji, u autorskoj koncepciji Fedora Džamonje i stručnoj obradi Đurđe Petravić. Zbog realne opasnosti od oštećenja originalnih gipsanih portreta, bilo bi nužno pronaći financijska sredstva kako bi se, za početak, bar neka od njih odlila u bronci.

Sanja se sjeća da joj je prije portretiranja Dušan Džamonja rekao: "Skinut ću ti glavu", objasnivši pri tome uznemirenoj djevojčici da će njezinu glavu samo modelirati, oblikovati je u gipsu. Možda je u toj rečenici sadržan puni smisao "života oblika" i kipareva postojanja: zaokružiti ću te, tvoje i svoje postojanje – sada, zauvijek. Usporedimo li portret trogodišnje Sanje sa Sanjom danas, uočiti ćemo isti izraz i stanje duha i onda i danas, poput zrcalne, duhovne slike, slike za sva vremena, slike bića.

U razmatranju portretne plastike iz 1950-ih godina prezentirane u stalnom postavu Moderne galerije i mjesta *Portreta Sanje* iz ranih 1960-ih godina, iščitavamo podudarnosti među kiparima u shvaćanju "prostora portreta", ideju pročišćene kiparske forme i autentičnih stvaralačkih metoda kojima kipari/kiparice u materijalu kondenziraju identitet osobe. Prožeti inovacijskim avangardnim smjerovima druge polovice 20. stoljeća, koji su konfrontirali različite misaono-likovne orijentacije, kipari/kiparice pokazuju snagu individualne nakane i sebi svojstvena likovna uprizorenja. Uprizorene osobe posjeduju fizionomiju, koja nije puki preslik već lucidno iznašašće osobne umjetničke forme. Ideja sličnosti zamijenjena je predodžbom bitnoga unutarnjeg aspekta bića, a transformiranje subjekta stilom kao osobnom formom tendencija je izraza 1950-ih i ranih 1960-ih godina, koja takvoj predodžbi daje sasvim novu dimenziju. Tematskom dionicom portretnih glava u stalnom postavu Moderne galerije želimo upozoriti na afirmaciju načela prožimanja subjekta i vlastitog "stila" (interakcija materijala, oblika i autentične stvaralačke metode), imanentnoga suvremenim tendencijama u hrvatskom/europskom kiparstvu 20. stoljeća.

Primljeno: 21. svibnja 2010.

DUŠAN DŽAMONJA: PORTRAIT OF SANJA – A NEW ACQUISITION OF THE ZAGREB MODERN GALLERY

The bronze head, *Portrait of Sanja*, a masterpiece of 1962, hitherto unknown and never exhibited, is a representative of the intimist series of portrait heads created between 1950 and 1990.

The topic of the portrait was not, for Dušan Džamonja, a mere early phase in his work, but a lasting inspiration, to which he returned repeatedly during his fertile creative career. In giving shape to the early and the later portraits, the author represented this traditional and classical subject with a sculptural language devoid of descriptive details, and in every further portrayal with an astute removal of details and reduction of the sculptural language in the end he created a contemporary abstract form.

The artwork that the Modern Gallery bought from a private owner in 2009 has several kinds of importance: as an individual work, as a work in the context of the existing works of Dušan Džamonja in the Collection of 19th and 20th century Sculpture and in the whole of Džamonja's work. In addition, it is a factor in the reading of the space of the artistic activity of the important protagonists of contemporary Croatian post-war sculpture.

The sculpture was placed in the permanent display of the Modern Gallery in 2010, in an expertly conceived thematic unit of portrait heads, the authors of which are contemporary Croatian sculptors, of the second half of the 20th century: Kosta Angeli Radovani, *Dobriša Cesarić* (1951); Dušan Džamonja, *Study for a Portrait of Miljenko Stančić* (1953); Ksenija Kantoci, *Frano Šimunović* (1955-1956); Branko Ružić, *Father* (1956) and Ivan Kožarić, *Portrait of Dulčić* (1958). The sculpture *Portrait of Sanja* of Dušan Džamonja opens up the chapter of contemporary Croatian portrait sculpture from the 1960s onwards.